

بسمه تعالی

بومی سازی برنامه های درسی

فرصت ها و تهدیدها

مؤلفان:

شیوا جلایری لایین

دکتر حسین جعفری ثانی

ابوالفضل جلایری لایین

انتشارات ارسطو

(چاپ و نشر ایران)

زمستان ۱۳۹۵

سرشناسه: جلایری لاین، شیوا، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور: بومی سازی برنامه‌های درسی: فرصتها و تهدیدها/ مولفان
شیوا جلایری لاین، حسین جعفری ثانی، ابوالفضل جلایری لاین.
مشخصات نشر: مشهد: ارسطو، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۸۰ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۰۵۴-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه:ص. ۸۵.
موضوع: برنامه‌های درسی -- ایران -- نمونه پژوهی
موضوع: Education -- Curricula -- Iran -- Case studies
موضوع: آموزش و پرورش -- ایران -- برنامه‌ریزی
موضوع: Education -- Iran -- Planning
موضوع: مدرسه‌ها -- برنامه‌های بهبود آموزش
موضوع: School improvement programs
شناسه افزوده: جعفری ثانی، حسین، ۱۳۴۳ -
شناسه افزوده: جلایری لاین، ابوالفضل، ۱۳۵۴ -
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ب۹ ج۸/ح/۱۵/۲۸۰۶/LB
رده بندی دیویی: ۳۷۵/۰۰۱
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۱۴۹۰۳

نام کتاب: بومی سازی برنامه‌های درسی: فرصتها و تهدیدها
مولفان: شیوا جلایری لاین - حسین جعفری ثانی - ابوالفضل جلایری لاین
ناشر: ارسطو (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵
چاپ: مدیران
قیمت: ۶۵۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۰۵۴-۲
تلفن های مرکز پخش: ۳۵۰۹۶۱۴۵ - ۳۵۰۹۶۱۴۶ - ۰۵۱
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

چاپ و نشر ایران

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: بیان مسئله	۵
۱-۱ مقدمه	۷
۲-۱ بیان مسأله	۱۰
۳-۱ تعاریف اصطلاحات	۱۷
فصل دوم: مرور سوابق نظری و تجربی پژوهش	۱۹
۱-۲ برنامه درسی مدرسه محور	۲۱
۲-۲ موانع و مشکلات برنامه درسی مدرسه محور در ایران	۲۲
۳-۲ برنامه درسی مذاکره ای	۲۴
۴-۲ برنامه ریزی منطقه ای	۲۶
۵-۲ دانش بومی	۲۷
۶-۲ بومی سازی علوم انسانی	۲۸
۷-۲ برنامه درسی بومی و تاریخچه آن	۳۲
۱-۷-۲ مفهوم شناسی هویت ملی	۳۳
۲-۷-۲ مؤلفه های هویت ملی ایرانی	۳۴

- ۲-۸ ارتباط مؤلفه‌های هویت ملی با مؤلفه‌های هویت بومی ۳۵
- ۲-۹ اهمیت برنامه درسی بومی در دوره ابتدایی ۳۷
- ۲-۱۰ معلمان و جایگاه آن‌ها در برنامه درسی به ویژه در ایران ۳۸
- ۲-۱۱ سودمندی فرهنگ بومی برای دانش آموزان ۳۹
- ۲-۱۲ اهمیت حفظ فرهنگ بومی ۴۱
- ۲-۱۳ پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور در مورد بومی سازی
برنامه درسی ۴۲
- ۲-۱۴ تحقیقات خارج از کشور ۵۸
- ۲-۱۵ نتیجه گیری از پژوهش‌های انجام شده ۶۴
- فهرست منابع و مآخذ ۶۵

فصل اول

بیان مسأله

۱-۱ مقدمه

یکی از نیازهای ضروری هر نظام آموزشی بازنگری و تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی است.

بازنگری، ارزشیابی و تجدیدنظر اصولی و علمی در برنامه و محتوای کتاب‌های درسی مستلزم توجه به نقش جدید یادگیرنده در فرایند یادگیری است. نظر به این که نظام برنامه ریزی درسی در کشور ما متمرکز است، کتاب درسی در حکم محصول فرایند برنامه ریزی درسی اهمیت ویژه‌ای دارد. کتاب درسی نه تنها بخش مهمی از برنامه درسی رسمی به شمار می‌رود بلکه محتوای ضمنی آن به مثابه بخشی از برنامه پنهان نیز ملحوظ می‌گردد (کرامتی، ۱۳۸۷: ۳). (گیلبرت^۱، ۲۰۱۰).

ما هم اکنون در عصری زندگی می‌کنیم که آن را با واژه‌هایی چون عصر پست مدرنیسم، دهکده‌ی جهانی، عصر IT و امثال آن معرفی کرده‌اند. در عصر دهکده‌ی جهانی فرهنگ بومی - منطقه‌ای تعریفی مشخص و جایگاهی تعریف شده ندارد. جهانی شدن تجارت، صدور فرهنگ غالب، زبان مشترک سازمانی و پول واحد منطقه‌ای - قاره‌ای عملاً جایگاهی را برای فرهنگ‌های قومی - بومی و منطقه‌ای قرار نداده است. با توجه به شرایط کنونی جهان و روندی که تمام کشورها و منطقه‌ها در طی مسیر جهانی شدن طی می‌کنند به نظر می‌رسد

1 - Gilbert

در چنین فضایی، فرهنگ منطقه‌ای، بومیان چنان تحت تاثیر اقتصاد (صادرات و واردات) قرار می‌گیرد که از نهادی ترین واحدهای اجتماعی (خانواده) تا عرصه فرهنگ اجتماعی و روابط بین فردی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (قرلسلفی، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

در حال حاضر بسیاری از تمدن‌ها و فرهنگ‌های بومی در کشورهای توسعه یافته در حال نابودی هستند و فقط نمادهای آن‌ها به صورت سمبل‌هایی زیبا از گذشته در موزه‌ها، نگارخانه‌ها و حوزه سینما و هنر یادآوری می‌شوند. البته در بعضی کشورها این شاخص‌های فرهنگ بومی در حال مبارزه با شرایط جدید در راستای حفظ بقای خود هستند و تعدادی از آن‌ها نیز روش سازگاری را پیش گرفته‌اند و تا آن جا پیش رفته‌اند که دیگر هویتی ندارند و در درون فرهنگ جدید حل شده‌اند. چنان‌چه ذکر گردید جامعه جهانی امروز هر نوع مقاومت یا بومی‌گرایی را بر نمی‌تابد و این در حالی است که هنوز این فرهنگ بومی کارایی اجتماعی - شخصی خود را از دست نداده است و صرفاً پذیرش جهانی است که مشخص کننده میزان اهمیت این فرهنگ محلی است (عزیزی، ۱۳۸۸: ۴).

بومی‌ماندن اشاره بر انتقال، انطباق و توسعه برخی منابع مانند ارزشها، معارف، فناوری و هنجارهای رفتاری یک بافت فرهنگی محلی و خاص دارد برخی مشخصات و نمونه‌های این دیدگاه عبارتند از: شبکه‌سازی محلی، انطباق ابتکارات خارجی فناورانه، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی با شرایط جوامع محلی، مرکززدایی از اجتماع توسعه فرهنگ بومی، مواجهه با نیازها و انتظارات جوامع، پشتیبانی از انجمن‌های شوراهای محلی، توجه به هنجارها و عادات و رسوم قومی (چنگ، ۲۰۰۲). بومی شدن را نباید تنها یک نوع بازگشت ساده به سنت‌های قومی دانست و آن را هم چون دستاویزی در اختیار محافظه کاران قرار داد. عناصر هویت بومی را بایستی تقویت کرد، اما نباید عناصر هویت جهانی را به طور کلی نفی کرد (وانگ، ۲۰۰۶).

به زعم افرادی چون برثرتون^۲ و پانتون^۳ به نقل از قرلسلفی، (۱۳۸۷: ۱۴۳) عبارت جهانی

1 - Wang

2 - Brthrton

3 - Panton

بیندیشید و محلی عمل کنید) بهترین مانیفست سیاست‌های جدید در قرن ۲۱ است (رهنما، چابکی، ۱۳۸۷: ۱۰۵). هر چند که آشنایی مردم جهان با فرهنگ‌های مختلف و بهره‌گیری از مزایای آن‌ها از فواید جهانی شدن فرهنگ به شمار می‌آید، اما پیامدهای چالش برانگیز آن باعث شده است که دست اندر کاران برنامه‌های درسی تأمل بیشتری بر آن مطلب داشته و شیوه‌های بومی ماندن برنامه‌های درسی را برای حفظ تعادل این موازنه در دستور کار قرار دهند. اما دست‌یابی به این مهم در وهله نخست نیازمند شناخت صحیح، دقیق و عمیق ویژگی‌های فرهنگ‌ها و یا خرده فرهنگ‌های معین و الگوهای موجود در جامعه است. از آنجا که برنامه‌های درسی هر جامعه آغشته به فرهنگ و ایدئولوژی‌های آن جامعه است بدون توجه به الگوهای فرهنگی یک جامعه قادر به نقش‌آفرینی مؤثر نیستند. در دوران جهان - محلی شدن که در راستای جهانی‌اندیشیدن و محلی عمل کردن لازم است دست به انجام پژوهش‌هایی زد که امکان کشف هر چه بیشتر و بهتر الگوهای فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های بومی در آن‌ها افزایش یافته و در نتیجه با استفاده از عناصر و مؤلفه‌های به دست آمده از آن‌ها در جهت حفظ و تقویت بومی ماندن برنامه‌های درسی بهره‌برداری از راه‌های تحقق خواسته‌ی فوق‌الذکر توجه به تحقیقات قوم‌نگارانه در حوزه‌ی برنامه‌درسی است. به کارگیری این نوع تحقیق می‌تواند دست‌آوردهای گسترده و متنوعی را در جهت تقویت بومی ماندن برنامه‌های درسی این دوران که متأثر از خواسته‌ها و گرایش‌های نوین هستند به همراه داشته باشد (چابکی، رهنما، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

مؤلفه‌های هویت ملی موسسه مطالعات ملی شامل، مولفه‌های اجتماعی، مؤلفه تاریخی، مؤلفه جغرافیایی، مؤلفه سیاسی، مؤلفه دینی، مؤلفه فرهنگی، مؤلفه فرهنگ و زبان می‌باشد (صنیع اجلال، ۱۳۸۴: ۱۴).

نظام آموزشی، در شکل دهی به هویت ملی هر ملت در مقام رکنی اصیل از ارکان هویتی کشورها، نقش بی‌بدیلی به عهده دارد. تحلیل و بررسی علمی مواد به کار رفته در نظام آموزشی و شیوه ارائه آن‌ها به طور مستقیم و غیر مستقیم و نیز بسامد کاربرد هر یک از مؤلفه‌های اصلی و فرعی نسبت به یکدیگر، موضوع بررسی کارشناسانه است. مقایسه این مؤلفه‌ها با یکدیگر و جریان عمومی فرهنگ کشور، ابزار مناسبی برای ترسیم نقشه کلان

سیاست فرهنگی هر کشور خواهد بود (حسینی، ۱۳۸۸).

با فهم جایگاه مدرسه و نظام آموزشی می‌توان گفت: متمرکزترین و پرداخته‌ترین فعالیت در راستای تقویت یا تضعیف مؤلفه‌های همبستگی ملی، احساس تعلق و هویت در کتاب‌های درسی آموزش و پرورش است که امری قابل توجه است.

مطالب کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و برنامه آموزشی دوره ابتدایی در جهت تحقق همبستگی ملی به حساب می‌آید که اصلاح آن‌ها می‌تواند هر چه بهتر و بیشتر به تحقق اهداف آموزشی مورد نظر در ارائه دروس مرتبط با موضوع همبستگی ملی کمک کند (همان، ۱۳۸۸).

برنامه‌های درسی اسناد رسمی نظام‌های آموزشی هستند که نقشه عملیات مورد نظر برای تحقق آرمان‌های آموزش و پرورش در آن‌ها روشن گردیده است (حاجی بابایی، ۱۳۷۵). با توجه به این جایگاه می‌توان با تحلیل و ارزشیابی برنامه‌های درسی و خصوصاً استفاده از دیدگاه‌های متخصصان و معلمان به تصویری نسبتاً روشن از میزان کارآمدی آن نظام دست یافت. همین امر موجب شده است نظام‌های آموزشی عملاً ظرفیت قابل توجهی از امکانات خود را صرف تدوین و کارآمد کردن برنامه‌های درسی سازند تا بتوانند با اجرای آن‌ها هدف‌های آموزشی را تحقق بخشند بنابراین با توجه به اهمیت دوره ابتدایی و ضرورت هویت ملی، لازم است پس از شناسایی و تعیین میزان اهمیت هریک از این مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های فرهنگ و هویت بومی، برای ورود آن‌ها به برنامه درسی دوره ابتدایی، برنامه ریزی کرد.

۱-۲ بیان مسأله

هر برنامه درسی وقتی جالب و دارای ارزش خواهد بود که براساس احتیاجات فردی و اجتماعی دانش‌آموزان تهیه و تنظیم شود و معلم ورزیده و موفق کسی است که بتواند درس‌هایش را به زندگی و احتیاجات دانش‌آموزان مربوط کند و رغبت ایشان را به یادگیری برانگیزد (شعاری نژاد، ۱۳۷۰). طی سال‌های اخیر سخن از جهانی شدن^۱ در عرصه تعلیم و